

3.1. Scenariusz „Uwaga! Dezinformacja! – czyli o tym, jak być krytycznym odbiorcą informacji w mediach”

Magdalena Krakowska*

Anna Tracz-Molasy**

3.1.1. Wprowadzenie dla nauczyciela i wykładowcy

Inspiracją dla niniejszego konspektu okazała się przede wszystkim aktualna sytuacja geopolityczna oraz spostrzeżenia z pracy z młodzieżą dotyczące kształtowania jej obrazu współczesnego świata na podstawie informacji, które docierają do niej z różnych źródeł.

XXI wiek i dynamicznie rozwijająca się IV rewolucja przemysłowa przyczyniła się do rozwoju środków masowego przekazu oraz dostępności do informacji. Codziennie odbieramy niezliczoną liczbę informacji z bardzo różnych źródeł i wielokrotnie nie mamy okazji, czasu, a nawet ochoty weryfikować ich prawdziwości. Docierają do nas w związku z tym niezliczone niepotwierdzone i nieprawdziwe informacje, które przyjmujemy jako prawdziwe i rzetelne.

Powyższe obserwacje potwierdziły również badania ankietowe⁵⁰ przeprowadzone na grupie ponad sześciuset uczniów i studentów wrocławskich szkół średnich i uczelni (Uniwersytetu Wrocławskiego), którzy w swoich wypowiedziach wskazywali, że bardzo często stykają się z fake newsami, a przez to padają ofiarami dezinformacji. Respondenci ankiety szczególnie często wskazywali, że stykali się z wprowadzającymi w błąd wiadomościami dotyczącymi w szczególności sytuacji pandemicznej, szczepień, jak również doświadczali zniekształcania sytuacji politycznej w danym kraju lub fałszywych informacji o śmierci znanej osoby. Fałszywe informacje są źródłem dezinformacji, która szczególnie w dobie wielkiej popularności mediów społecznościowych i mass mediów staje się zjawiskiem powszechnym.

Inspirujące okazały się również publikacje popularnonaukowe, po które często sięgają młodzi czytelnicy, a które obrazują na podstawie realnych życiowych sytuacji, jak rozpowszechnianie fałszywych lub zniekształconych informacji kształtuje w odbiorcach obraz postrzegania rzeczywistości. Przykładem takiej pozycji jest

* ORCID: 0000-0002-4463-5222.

** ORCID: 0000-0001-9753-5463.

⁵⁰ Ankietę przeprowadzono w ramach projektu GANESA w kwietniu 2021 r. Odpowiedziało na nią 107 uczniów technikum, 120 – liceum ogólnokształcącego, 419 studentów Uniwersytetu Wrocławskiego.

m.in. *Factfulness* Hansa Roslinga⁵¹ czy *Prawda. Krótka historia wciskania kitu* Toma Philipsa⁵². Obie pozycje, chętnie czytane przez młodych odbiorców, w ciekawy i przystępny sposób przedstawiają, jak bardzo zniekształcony obraz kreujemy na podstawie otaczających nas informacji i zmanipulowanych danych.

Etymologia i ewolucja fake newsów jest bardzo złożona i nie do końca jasna. Jak wskazuje Klaudia Rosińska - autorka *Fake News. Geneza, istota, przeciwdziałanie*⁵³ – pojęcie oznacza nic innego jak „podrobioną wiadomość”. Autorka celowo nie używa potocznego tłumaczenia fałszywej informacji i wyjaśnia, że „w języku polskim termin informacja ma silne konotacje z prawdziwością”. Wskazuje również na to, że pomimo iż pochodzenia wyrażenia „fake news” można doszukiwać się już osiemnastowiecznym londyńskim żargonie, dopiero skala dezinformacji, jaką niosła za sobą publikacja nieprawdziwych wiadomości w prasie i jej wpływ na życie ludzkie, pozwala na definiowanie fake newsów w ich współczesnym rozumieniu. I tak kanadyjscy naukowcy Niall Conroy, Victoria Rubin i Yimin Chen tłumaczą fake newsy jako „oszukańcze wiadomości, które można rozpowszechnić wśród niczego niepoddejrzewających odbiorców”⁵⁴.

Niniejszy konspekt związany jest z projektem opracowanym przez nauczycielki liceum ogólnokształcącego współpracujące w ramach projektu GANESA. Dla autorek bardzo ważne jest, aby uczniowie umieli rzetelnie i obiektywnie poszukiwać informacji i krytycznie je analizować.

Przygotowany poniżej konspekt przeznaczony jest do pracy z uczniami szkół ponadpodstawowych i ma na celu uzmysłowienie im, czym jest fake news, czyli fałszywa informacja, i jak odróżnić ją od informacji prawdziwej. Zróżnicowane metody i formy pracy mogą okazać się atrakcyjne dla uczniów, a cele szczegółowe z pewnością pozwolą osiągnąć główny zamierzony cel lekcji.

3.1.2. Konspekt zajęć

Temat lekcji:

Uwaga! Dezinformacja! – czyli o tym, jak być krytycznym odbiorcą informacji w mediach.

Grupa docelowa:

Uczniowie szkoły ponadpodstawowej.

⁵¹ Rosling H., Rosling O., Rosling Rönnlund A., *Factfulness: Ten Reasons We're Wrong about the World – and Why Things Are Better than You Think*, London 2019.

⁵² Phillips T., *Prawda. Krótka historia wciskania kitu*, Warszawa 2020.

⁵³ Rosińska K., *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*, Warszawa 2021, s. 21.

⁵⁴ Ibidem, s. 26.

Czas trwania zajęć:

90 min. Dwie jednostki lekcyjne.

Cel ogólny:

Uczeń wie, czym jest fake news, czyli fałszywa informacja i potrafi odróżnić ją od informacji prawdziwej.

Cele szczegółowe:

- uczeń potrafi weryfikować informacje w mediach
- uczeń dokonuje krytycznej selekcji źródeł
- uczeń rozróżnia pojęcia: manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności
- uczeń rozpoznaje powyższe zjawiska w tekstach i je charakteryzuje.

Metody i formy pracy:

- heureka
- metoda problemowa
- tworzenie plakatu/mapy mentalnej
- praca w grupach
- praca z filmem
- praca z artykułami naukowymi i popularnonaukowymi
- praca z informacjami prasowymi - prawdziwymi i fałszywymi.

Materiały, pomoce dydaktyczne:

- pojęcia i definicje (materiały - załącznik nr 1)
- artykuły naukowe i popularnonaukowe – (załącznik nr 2)
- arkusze papieru, markery pomocne przy wykonaniu plakatu.

Kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji
- kompetencje językowe
- kompetencje cyfrowe
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się
- kompetencje obywatelskie.

Przebieg zajęć

1. Przedstawienie tematu i celu ogólnego zajęć. Nauczyciel zapisuje na tablicy temat: „Uwaga! Dezinformacja! - czyli o tym, jak być krytycznym odbiorcą

informacji w mediach” i przedstawia cel zajęć: *Uczeń wie, czym jest fake news, czyli fałszywa informacja, i potrafi odróżnić ją od informacji prawdziwej.*

2. Heureka wprowadzająca do tematu. Nauczyciel, korzystając z załącznika nr 1, wprowadza nowe definicje – ważne podczas lekcji. Definiowane pojęcia to: manipulacja, dezinformacja, postprawda, stereotyp, bańka informacyjna, wiralność. Uczniowie dopasowują definicje do pojęć.

3. Praca w grupach - praca z artykułami naukowymi i popularnonaukowymi.

Nauczyciel dowolnie dzieli uczniów na 6 grup. Każda grupa zapoznaje się ze wskazaną treścią artykułu, a następnie przygotowuje się do zaprezentowania najważniejszych wniosków pozostałym uczniom. Prezentowane wnioski mogą mieć formę plakatu bądź notatki graficznej.

GRUPA 1 – Jak zbadać wiarygodność informacji?

<https://rynekinformacji.pl/wiesz-sprawdzic-informacja-prawdziwa/>.

GRUPA 2 – Czym jest fact-checking?

<https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/>.

GRUPA 3 – Łańcuszki szczęścia a dezinformacja.

<https://cyberpolicy.nask.pl/wspolczesne-lancuszki-szczescia-i-samospelniajace-sie-przepowiednie-kulturowe-uwarunkowania-dezinformacji-w-swiecie-nowoczesnej-technologie/>.

GRUPA 4 – Dlaczego wierzymy w dezinformację?

<https://cyberpolicy.nask.pl/1577-2/>

GRUPA 5 – Bańka informacyjna i jej konsekwencje.

<https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/>.

GRUPA 6 – Dezinformacja w świecie nowych mediów.

<https://cyberpolicy.nask.pl/fake-news-dezinformacja-w-swiecie-nowych-mediow/>.

4. Podsumowanie pracy w grupach i prezentacja wniosków wypracowanych podczas zajęć.
5. Zebrane wnioski z wszystkich grup będą stanowiły konkluzje umieszczone na zbiorczym plakacie pod tytułem: UWAGA! DEZINFORMACJA! Treść plakatu będzie stanowiła puentę zajęć, która zostanie odczytana w ramach ewaluacji.
6. Praca ze stronami internetowymi weryfikującymi informacje demagog.pl., fakenews.pl, wojownicyklawiatURY.pl. Nauczyciel objaśnia uczniom sens i funkcje wymienionych stron internetowych.
7. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy. Każda z nich pracuje z jedną z zaproponowanych stron do weryfikacji fake newsów.

8. Uczniowie zapoznają się z informacjami opublikowanymi na wskazanych stronach internetowych. Wybierają samodzielnie informację, która przykuła ich uwagę i śledzą losy jej weryfikacji z uwzględnieniem poniższej procedury:
 - sprawdź źródło, z którego pochodzi informacja
 - nie czytaj jedynie nagłówka - zapoznaj się z treścią artykułu
 - sprawdź, kto jest autorem tekstu
 - zwróć uwagę na przypisy i adnotacje
 - sprawdź datę publikacji
 - przeanalizuj ewentualne zdjęcia – przyjrzyj się zastosowanym zabiegom ewentualnego fotomontażu
 - upewnij się, że sprawdzana informacja nie jest żartem
 - zanim udostępnisz, pomyśl kilka razy!
9. Po zakończonej pracy w grupach uczniowie przedstawiają efekty swoich weryfikacji kolegom.
10. Podsumowanie zajęć. Ewaluacja. Nauczyciel uzyskuje informację zwrotną od uczniów na temat tego, co dały im zajęcia, czego się nauczyli, co było wartościowe. Uczniowie kończą zdanie: Podczas dzisiejszych zajęć nauczyłem się/dowiedziałem się...
11. Odczytanie przez uczniów kilku zdań ewaluacyjnych.
12. Zakończenie zajęć.

Literatura

- Rosling H., Rosling O., Rosling Ronnlund A., *Factfulness: Ten Reasons We're Wrong about the World - and Why Things Are Better than You Think*, London 2019.
- Phillips T., *Prawda. Krótka historia wciskania kitu*, Warszawa 2020.
- Rosińska, K., *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*, Warszawa 2021.
- <https://rynekinformacji.pl/wiesz-sprawdzic-informacja-prawdziwa/>.
- <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/>.
- <https://cyberpolicy.nask.pl/wspolczesne-lancuszki-szczescia-i-samospelniajace-sie-przepowiednie-kulturowe-uwarunkowania-dezinformacji-w-swiecie-nowoczesnej-technologii/>.
- <https://cyberpolicy.nask.pl/1577-2/>.
- <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/>.
- <https://cyberpolicy.nask.pl/fake-news-dezinformacja-w-swiecie-nowych-mediow/>.
- Słownik języka polskiego PWN <https://sjp.pwn.pl/>.
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego Najnowsze Słownictwo Polskie <https://nowewyrazy.pl>.

Oxford language, <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>.

demagog.pl.

fakenews.pl.

wojownicyklawiatury.pl.